

Evangélikus emlékezés a Legnagyobb Emlék tükrében

Pesthidegkút 2014. február 23.

I.

Teológiai alapvetés

A LEGNAGYOBB emlék

1984-ben a Budapesti VII. evangélikus világgyűlésen egy Margaret Wold nevű amerikai lutheránus, a *Ministry in Changing Communities* nevű szervezet evangélikus igazgatónöje, – akkoriban már nyugdíjas – *Krisztusban reménység az egyházért* című előadásában, annak mindjárt az elején szót *Jézus Krisztus egyházának két nagy jellemzőjéről, és pedig az emlékezésről, és a reményről*. Wold úgy fogalmazott, hogy Jézus Krisztus egyháza két időpont között – Jézus el és visszajövele ! – arra kapott megbízást, hogy „... az emlékezés és a remény tanúságtevője legyen.”¹ Bár a kettő, emlékezés és remény szorosan egybekapcsolódnak, mi itt és most az emlékezésre koncentrálnak, elsősorban annak tartalmára, illetve a belőle fakadó következményekre. Wold így foglalta össze a keresztyén emlékezés legfontosabb tartalmát: „Az egyház emlékezése arra az Istenre összpontosul, aki nevünkben cselekedett, Isten testté lett Igéjére, arra az egyre, aki elindította Isten országát, azáltal, hogy annak felségterületén szembeszegült a Gonosszal, ördögöt űzött ki, belépett a bűn, a betegség és halál útvesztőjébe, és meghirdette a maga győztes »Elvégeztetett«-jét.”²

A keresztyén emlékezésről szóló fenti kijelentések ugyanazt a gondolatot sugallják, és pedig azt, hogy ebben az emlékezésben az emlékező ember kilép a saját határai közül, átteszi a súlypontot önmagáról a hite szerinti legnagyobb hatalomra, a Szentháromság Istenre. Az Ő

¹ Margaret Wold: In Christus Hoffnung für die Kirche. Referat über Mission. In. LWB Report. Nr.19-20 Februar 1985. Budapest 1984. Bericht der Siebenten Vollveesammlung „In Christus Hoffnung für die Welt.” Kreuz Verlag. Stuttgart.1985.

² Margaret Wold: In Christus Hoffnung für die Kirche. 91. o.

nagy tetteit veszi szemügyre, vallja meg, és éli meg, ahogyan azok a teremtéstől kezdve, az *Idő közepén* [*Die Mitte der Zeit*, Oscar Cullmann] végbement Krisztustörténeken át, a még előttünk lévő paruzia felé menetelve. A saját határai közül kilépő keresztyén embernek ez az emlékezése hitünk szerint, a maga tartalmi egységében, változatlanágában az egyetlen hiteles, *NAGY EMLÉKEZÉS*. Ebben az emlékezésben nem kell sem tudatosan, sem tudat alatt amnéziába, vagy szelektivitásba menekülni, mert a *NAGY emlékezés formai és tartalmi összetevői– biblicitás, reformátori hangsúlyok, illetve hitvalló hozzáállás– mindig ugyanazok!*

II.

Két külföldi keresztyén válasz a baloldali diktatúrára

Az utóbbi időben többször illetve részletesen foglalkoztam két külföldi keresztyén baloldali diktatúrával kapcsolatos megnyilvánulásaival. Az egyik német, a másik orosz, ugyanakkor mindketten saját népükhöz hűséges patrióták.

1/ Friedrich Karl Otto Dibelius Berlin-Brandenburg lutheránus püspöke, német patrióta

[1880-1967]

Otto Dibelius 97 évet élt, és összesen *hatféle politikai rendszerben* élt. Ezek a következők voltak: *császárság*; [még látta II. Frigyes Vilmost, és többször is az öreg Otto von Bismarckot]; *az első világháború és a forradalmak kora*; [1914-1919]; ekkor kapott „felejthetetlen kóstolót” a proletárdiktatúra lényegéből is; a *Weimari Köztársaság* [1919-1933; kereken húsz kormány váltotta egymást ezen idő alatt.]; *a nemzeti szocializmus korszaka* [1933-1945]; végül párhuzamosan a *kommunista és az adenaueri Németország*. Barátai az egész világon elnéző mosollyal, ellenfelei és ellenségei szitokszóként ismételték, hogy hiába élt hatféle politikai rendszerben, egész életében *porosz monarchista* maradt. *A kifejezés alatt tekintélyelvűséget, illetve ebből fakadó rendmániát is értettek.*

1945 és 1963 között Berlin-Brandenburg püspökeként a két Németország egyházi adottságai között végezte szolgálatát. Püspöki rezidenciája Nyugat-Berlinben, püspök temploma Kelet-Berlinben, egyházkerülete egy része nyugaton, a másik része keleten terült el. Püspöksége utolsó éveiben az NDK kormánya kiutasította tartományi egyháza bizonyos részeiből.

Személyének és szolgálatának másik egyházi jellemzője, hogy lutheránusként az Óporosz Unió, majd az EKD [Evangelische Kirche in Deutschland] vezetőjeként legkevesebb három protestáns felekezet ügyeit intézte. [lutheránusok, kálvinisták, uniáltak].

A baloldali diktatúrát, a jobboldali diktatúrában edződött egyházi személyként érte és élte meg. A náci alatt többször bíróság elé citálták, a Hitvalló Egyház munkájában a munka megindulását követően röviddel később már részt vett, éspedig egyre fokozódó mértékben. Nemzetközi egyházi elismertségének köszönhetően úszott meg sok mindent. Amikor a náci diktatúra ember és egyházellenessége egyre nyilvánvalóbbá vált, ő lett az a német evangélikus egyházi személy, aki az akkori svéd érseknek, majd rajta keresztül anglikán és amerikai köröknek hírt adott a megsemmisítő táborokról, egy általa esketett Kurt Gerstein nevű szemtanú híradásán keresztül, a negyvenes évek elején. A berlini svéd misszió zsidómentő szolgálatát is segítette. Fokozatosan jutott el a tudatos ellenállásig, eleinte bizonyos illúziói voltak a nemzeti szocializmussal kapcsolatosan, politikai rendteremtést, illetve az egyházak szabad szolgálatának engedélyezését, annak állami részről kívülről történő támogatását várta az akkori politikai vezetőktől. Mindezen várákozásaiban keservesen csalódott. Miközben Istenért, Jézus Krisztusért, egyházáért és népéért munkálkodott, legnagyobb személyes vesztesége két fia halála lett, akik Francia illetve Oroszországban estek el. Életének meghatározó vonalai: Isten, Jézus Krisztus, egyház, haza, végül a család voltak. Ezt a sorrendet végig megőrizte. Egyik fennmaradt kései imájában így vallott élete prioritásairól: „Nem engedted, hogy saját életcélokat tűzzek ki magamnak, hanem az élet egyik állomásától vezetél a másikba, gyakran akaratom ellenére. Gyakran megaláztál belülről és kívülről, a legmélyebben akkor, amikor két fiammal oly sok mindent raboltál el tőlem, amiért élni akartam. Összeúztad a hazát, amelyet egész szívemmel szerettem, és végül még, amikor már minden a békére sóvárgott bennem az istentelen erők elleni harcba állítottál.”³

Ezen a háttéren mondható el, hogy Dibelius 1945. május 9-ét – tehát a második világháború befejezését követően – teljesen felkészült arra, hogy egyházvezetőként, neves ökumenikus

³ Otto Dibelius: Ein Christ ist immer im Dienst. Erlebnisse und Erfahrungen in einer Zeitwende. Kreuz Verlag Stuttgart. 1961. 331.o.

személyiségként és nem utolsó sorban német patriótaként szembenézzen a Németországot háborús győztesként megszálló szövetségesekkel, a Szovjetunióval, az USA-val, Angliával és Franciaországgal. *Rövidesen kiderült, hogy két egymással teljesen konfrontáló világgal kell dialógust folytatnia.* Az egyik oldalon a három nyugati ország nagyjából azonos szóbeli, cselekedetbeli, magatartásbeli megnyilvánulásai, a másik oldalon a szovjet megszállók ettől teljesen eltérő világa.

Dibelius kétféle világgal találkozott a baloldali diktatúrával történő találkozásai során. Az egyik a szovjet megszállóké, a másik az ebben a megszállási övezetben először a szovjetek árnyékában munkálkodó, majd később egyre inkább feltörekvő és önállósodó kelet-német kommunisták világa.

Találkozás a szovjet megszálló erőkkkel:

Levél Sztálinhoz

1951.szeptember 18.

Berlin egy részének szovjet megszállása rettenetes szenvedéseket rótt a lakosságra. Ezeknek a szenvedéseknek a feldolgozása egészen napjainkig tart. 2005-ben jelentek meg zsebkönyv formájában még mindig névtelenül egy berlini asszonynak a naplófeljegyzései, amelyek az 1945. április 20-tól június 22-ig tartó időszakról számoltak be.⁴ A könyv Előszavát író szerző jogosan jegyezte meg: „... itt nem egy érdekes egyedi eset ábrázolása történik, hanem számtalan asszony rettenetes tömegsorsáé. Vallomása nélkül korunk krónikája, amelyet idáig majdnem kizárólag férfiak írtak egyoldalú és hiányos lenne.”⁵

Dibelius a szovjetekkel történő találkozásai során különféle tapasztalatokat gyűjtött. A művelt orosz katonatisztektől az emberségükből teljesen kivetkőzött személyek álltak a skála két oldalán. A keresztyénséggel és az egyházzal való kapcsolatok is ezen a háttéren hasonlítottak vagy különböztek. Berlin legelső szovjet katonai parancsnoka Nikolai Bersarin [1904-1945] vezérezredes egészen kivételes empátiával kezelte Dibelius személyét, és szolgálatát, és a maga részéről egy személygépkocsival járult hozzá az egyházi munka újrakezdéséhez.

⁴ Anonyma: Eine Frau in Berlin. Tagebuch-Aufzeichnungen vom 20. April bis 22. Juni 1945. btb. 2005. Random House GmbH. A könyv a német kiadásokat jóval megelőzve 1954-ben az USA-ban, majd egy évvel később Angliában jelent meg.

⁵ Vorwort. in. Anonyma: Eine Frau in Berlin. 6. o.

Dibeliust *Berlin metropolitájának* nevezte, mivel a *Generalsuperintendentens* elnevezést a szovjetek annak katonai hangzása miatt nem engedélyezték. Dibelius feljegyezte az emlékirataiban a szovjet parancsnok számára legmeghatóbb kijelentését: „: Mindenekelőtt azt akarom, hogy a gyermekeket Isten félelmére neveljük.”⁶

Bersarin a szabályt erősítő kivételt jelentette a szovjet parancsnokok között. Többségük ugyanis éppen az ellenkező végletet képviselte. Dibelius a velük való kapcsolattartás során a következő benyomását fogalmazta meg. „Ó az oroszok a Drágáim! Mindent megígérnek, – és semmit nem tartanak meg!”⁷

Dibélius két legfontosabb megnyilvánulása a szovjetekkel kapcsolatosan egyfelől egy Sztálinhoz intézett levél, másfelől egy a legutóbbi kutatások eredményeként előkerült jegyzőkönyv, amely egy a közte és szovjet katonatisztek közötti találkozás párbeszédét rögzíti.

A Sztálinhoz intézett levél 1951. szeptember 18-án született, tehát több, mint hat évvel a második világháború Németországban történő befejeződése után.⁸ A szovjet megszálló erők nagy részének köszönhetően Németországban anarchisztikus állapotok uralkodtak, politikai önkénnyel, szinte teljesen összeomlott világi közigazgatással. A levél a Németország lakossága kétharmadát kitevő evangélikusság nevében íródott. Soraiból az derült ki, hogy *Dibélius megelégedte a kollektív bűnösséghez csatlakoztatott kollektív bosszúállást*, és ennek szeretett volna végét vetni. Szót emelt a jogi önkény áldozataiért, a több évtizedes börtönbüntetéssel sújtott fiatalokért, a hadifoglyokért, a táborokba hurcoltak emberi jogainak lábbal tiprása azonnali megszüntetéséért. Figyelmeztette Sztálint, hogy „... nem lehet egy népet annak törvényességéről alkotott nézetei ellenében kormányozni, anélkül, hogy el ne taszítanak, hogy reménytelenül el ne idegenítenék, és pillantását arra ne irányítanak, ahol ezt a jogi tudatot számításba veszik.”⁹

⁶ Otto Dibelius: Ein Christ ist immer im Dienst. Stuttgart. 1961. 210.o.

⁷ Tausend Jahre Kirche in Berlin-Brandenburg. (Hrg: Gerd Heinrich.) Wichern Verlag , Berlin 1999.

Ebben: Gerd Heinrich: Alte Ordnungen und neue Anfechtungen. Die Kirche Berlin-Brandenburg im zerteilten Deutschland. 15.lbj. 838. o.

⁸ Schreiben des Ratsvorsitzenden an Stalin = *Kirchliches Jahrbuch 1951* . Begründet von Johannes Schneider Herausgegeben von Joachim Beckmann. 78.Jahrgang. Carl Bertelsman Verlag –Gütersloh 1952.

⁹ Részlet Dibélius Sztálinhoz intézett leveléből. 1951. szeptember 18. 184. o.

A levél végén utalt Sztálin egyházára, az orosz ortodox egyházra is. Sztálint egyháza képviselőjének nevezte, egyházát pedig olyan egyháznak, „... amelynek lényege és hivatása szerint minden erejével a békéért kell munkálkodni.”¹⁰ A levél utolsó mondatában megáldotta Sztálint, erőt és bölcsességet kívánva neki, hogy a szovjet és a német nép számára áldássá válhasson.

A Karlhorsti találkozó

1951. november 15.

Amikor két évvel ezelőtt három hónapot Berlinben töltöttem, meglátogattam azt a helyet, amely a szovjet megszállási övezet központjának számított. Karlhorst Berlin mozgáskörzetében található, a legfontosabb látnivalója az a múzeum, ahol a szovjet jelenlét nyomait őrző emlékeket őrzik. Az 1945. május 8-án aláírt kapitulációs szerződés megkötésének helye.

Dibeliussal itt egy hadseregtábornokkal Vaszilij Ivanovics Csujkovval [1900-1982], egy politikai szakértővel Szemjonovval, illetve egy tolmáccsal– A.J. Bogomolw-val találkozott egy szigorúan titkos beszélgetés erejéig.¹¹ A szovjetek azt tudták róla, hogy egyházi főméltóság, Konrad Adenauer bizalmasa, akinek átjárása van Kelet és Nyugat Berlin között.

A beszélgetés két dolog miatt vált érdekessé: egyfelől azért mert szovjet részről *diplomatak* ültek Dibeliussal szemben, annak megfelelően viselkedtek, és Dibeliustól is ezt várták volna, hogy ne mondja el az igazi gondolatait. Ő erre nem volt hajlandó, és ezt ki is mondta: „ Egy diplomata gyakran cselekedhet őszintétlenül, azonban vannak pillanatok, amelyek arra kényszerítik, hogy őszinte legyen.”¹² A másik dolog, ami érdekes volt az az, hogy *a szovjet diplomatak Dibeliuson keresztül akartak Adenauer gondolkodásába betekinteni, terveit kipuhatolni, illetve neki üzeni.* Dibeliussal itt viszont igazi diplomataként viselkedett, nem

¹⁰ Uo.

¹¹ Elke Scherstjanoi - Christian Stappenbeck : *Bischof Dibelius in Karlshorst 1951.* = *Deutschland Archiv* 10 1998/10 Seiten 1031-1047. Der Titel des Artikels : *Dibelius war in Karlshorst... wollte Mittelsmann sein zwischen SKK und ADENAUER...* " Ein geheimes Gespräch zwischen Bischof Dibelius, Armeegeneral Tschujkov und Politberater Semjonov im November 1951.

¹² Részlet a Karlshorsti jegyzőkönyvből = *Deutschland Archiv* 10 1998/10 . 1046. o.

mondta el pl. hogy Németország egységének kérdésében ők ketten nem értenek egyet, hogy neki magának kemény vitái voltak Adenauerrel, hogy ő maga a német egység nagy pártfogója, ugyanakkor a közvetlen politizálást sem magának, sem másoknak nem javasolja. Adenauer össznémet szabad választásokban gondolkodott, amelynek eredményét mind a két félnek tudomásul kellett volna venni. Azonban ennek előzményeként nyugati orientációt tartott szükségesnek, a másik fél viszont semleges Németországban gondolkodott, amely alatt szovjet orientációt értett. *Dibelius és egyháza nem akartak olyan közvetítői szolgálatba belemenni, amely a két fél makacsa miatt eleve vesztesre volt ítélve.*

A későbbiekben Dibelius és a szovjetek között egyre feszültebbé vált a viszony, lényegében egyfajta bűnbakot kreáltak belőle, szinte minden világnézeti és állam-egyház közötti probléma felelőseként őt nevezték meg. Az *Atompüspök, NATO-püspök* elnevezést is ők találták ki számára. Az ok az volt, hogy 1957. február 22-én Bonnbán Dibelius püspök és Heinz Brunotte az egyházi hivatal elnöke; állami részről pedig Konrad Adenauer szövetségi kancellár illetve az akkori hadügyminiszter Franz Joseph Strauss *aláírták az ún. katonai lelkigondozói egyezményt. [Militärseelsorgevertrag].* Ugyanilyen szerződés aláírását szorgalmazta Dibelius a keletnémet oldalon is, ők azonban ezt elutasították. Kétségtelen tény, hogy a szerződésben ott volt Nyugatnémet ország újbóli felfegyverzésének gondolata is.

Két dolog mutatta azonban, hogy a szovjetek mindvégig bizonyos tisztelettel tekintettek Dibelius személyére és szolgálatára. Az egyik tisztelet megnyilvánulás azalatt történt, amikor 1961. augusztus 13-át a *Berlini Fal* felállítását követően NDK területen, a *Marien Kirche*-ben augusztus 28-a és szeptember 1 között *öt estén át igehirdetés sorozatot tartott.*¹³ Ezekben az igehirdetéseken „... arra intette a lakosságot, hogy ne legyen se belenyugvó, se gyáva, és felszólította a gyülekezeteket, hogy csak azért is őrizzék meg egyházi adottságokkal a kelet-nyugati közösséget.”¹⁴ Amikor a kelet-német hatóságok meghallották, hogy mi történik a *Marien Kirche*-ben, megkérdezték a szovjeteket, hogy feltartóztassák-e a püspök fekete Mercedes-ét a nyugat-kelet berlini sorompónál, vagy esetleg tartóztassák le a templom előtt, hogy ne tudjon bemenni. A szovjetek azt válaszolták, hogy „*hagyják a püspök urat prédikálni!*” A gyülekezet viszont, amely mindebből csak annyit hallott, hogy Dibelius le

¹³ Otto Dibelius: *Reden an eine gespaltene Stadt*. [Beszéddek egy szétszakított városhoz.] Kreuz Verlag Stuttgart. 1961.

¹⁴ Wolf-Dieter Hauschild +: Otto Dibelius (1880-1967). Ein konservativer Reformler als Jahrhundertbischof der evangelischen Kirche. 170.o. In: Jürgen Kampmann (Kiadó): IV. Protestantismus in Preussen. Lebensbilder aus seiner Geschichte. Vom ersten Weltkrieg bis zur deutschen Teilung. Im Auftrag des Arbeitskreises für kirchengeschichtliche Forschung der EKV-Stiftung. Edition/Chrismon. Hansisches Druck und Verlagshaus GmbH, Frankfurt am Main 2011.

fogják tartóztatni a templom előtt, egyszerűen úgy reagált, hogy testületileg kivonultak a templomból, körülvették az autót, majd a gyülekezeti vezetők bekísérték a püspököt a templomba. A keletnémetek úgy vágta vissza, hogy ekkor tiltották meg Dibeliusnak, hogy tartományi egyháza bizonyos területeire belépjen. A püspöknek az fájt legjobban, hogy édesapja születési helye is a tiltott területre esett.

A másik dolog, ami a szovjetek megbecsülését mutatta az már a halála után [1967. január 31] történt. Amikor értesültek Dibelius haláláról, akkor a következőképpen reagáltak: kit fogunk mi ezután ilyen vehemenciával szidni, ő olyan nagyszerű bűnbak volt, és mint ilyen pótolhatatlan. Gondoskodnunk kellett volna arról, hogy valakit a helyére állítsunk.

Ennek a történetnek az egyházi párhuzamosa *Karl Barth* svájci teológus egyik megjegyzése. Neki és Dibeliusnak nagyon sok vitájuk volt. Barth csak úgy emlegette őt, és társait, hogy „*Dibelius és elvtársai.*” A svájci református teológus átvette egy német teológus– *Heinrich Vogel*– frazeológiáját is aki egyenesen „*dibelianizmusról*”, illetve „*csökönyös dibelianistákról*” beszélt. Azonban Barth egyszer, egy őszinteségi rohamában azt mondta: „Dibelius egyszer a mennybe jut, jóllehet csak az egykori püspökök számára fenntartott különleges részbe.”¹⁵ Dante *Isteni színjáték [La Divina Comedia]* című művének megjelenése óta tudjuk, hogy egykori pápáknak, püspököknek, egyéb egyházi főméltóságoknak a mennyországban nagyon kevés, a pokolban nagyon sok hely van fenntartva. Ezért Barth szájából ezek a mondatok a legnagyobb dicséretnek számítottak.

Harc a német kommunisták egyoldalú világnézeti , politikai és egyházpolitikai nézetei ellen

Van egy óriási különbség Dibeliusnak a náci illetve a kommunista diktatúrához történő viszonyulásában. Ez pedig az, hogy amíg a náci diktatúra ördögi arcát bizonyos fokozatossággal ismerte fel, addig a kommunista diktatúra esetében azonnal tisztában volt azzal, hogy ez totalitárius diktatúra, amellyel szemben neki, mint evangélikus keresztyénnek és püspöknek „hivatalból” kötelessége felszólalni. Rossz nyelvek azt is mondják, hogy Dibelius esetében ezt a nagyon kemény, vehemens támadást éppen a fenti tény motiválta, mintegy lelkiismereti okokból, saját, bár rövid ideig tartó „vaksága”, két fia halála miatt is

¹⁵ Dante Alighieri: Isteni színjáték [La Divina Comedia]. Babits Mihály fordítása. 1913. Itt kezdődik a színjáték, írta: Dante Alighieri, születésére nézve firenzei, erkölceit tekintve nem az. 1913. Legújabbban: Nádasy Ádám.

mintegy ezzel büntette magát. És akkor ebből fakadt volna az a magatartása, hogy szinte zsigeri módon gyűlölte volna a kommunizmust és a kommunistákat is.

Kétségtelen tény, hogy Dibelius gyűlölte a kommunizmust, mint totalitárius diktatúrát, és mindent elkövetett annak meggyengítése, esetleges megszüntetése érdekében. Az is kétségtelen, hogy nem értett egyet Heinrich Vogel teológiai tanárral, aki azt a jó tanácsot adta az evangélikusoknak, hogy „...a kommunizmust halálra kell szeretnetek”. Dibelius kommentárja: „Magamban azt gondoltam: hát milyen furcsa, hogy amikor a nemzeti szocializmus ellen harcoltunk, senkit nem szólítottak fel: a nemzeti szocializmust halálra kell szeretnetek. Már akkoriban megmondhattuk volna: egy »izmust« egyáltalán nem lehet szeretni, még kevésbé halálra szeretni.”¹⁶

Az pedig, hogy gyűlölte volna a kommunistákat keresztyén létére annak az életrajzi adatának ismeretében vaskos hazugság, hogy az egyetlen Hitlernek címzett üzenetében egy Hitler segédcsapati által meggyilkolt lengyel kommunista vendéglős ügyében szólalt meg. Amikor Dibelius megtudta, hogy Hitler helyeselte a gyilkosságot, cikket írt a *Der Tag* című lapban. Később a következő módon emlékezett erre: „Csak egyszer írtam Adolf Hitler ellen, amikor a potempai kommunista vendéglőst bestiális módon meggyilkoló nemzetiszocialistáknak azt táviratozta: mögöttük áll! Itt fel kellett lázadni a keresztyén lelkiismeretnek! A gyilkosság Gyilkosság! Ezt érthetően és világosan kifejezésre juttattam. A nemzetiszocialisták észrevették, ahogy az később megmutatkozott. Azonban soha nem mertek nyilvánosan visszatérni arra.”¹⁷

Ezen a háttéren kell néznünk Dibelius minden megmozdulását a kommunista hatalom képviselői ellen, akár az egyház, akár az egyházon kívüli erők által képviselt támadásokról volt szó. Ellenfelei nagyon is tisztában voltak a tőle jövő üzenetek jogosságával, azonban a legkisebb kritikáját is hatalmas kiabálással, mély gyűlölettel fogadták. Akár egyházi, világnézeti vagy politikai sérelmekről volt szó, Dibelius azonnal reagált. *A német kommunista*

¹⁶ Otto Dibelius: Reden an eine gespaltene Stadt . Kreuz Verlag Stuttgart. 1961. Az ige hirdetéseket 1961. augusztus 28 és szeptember 2 között mondta el, miután 1961. augusztus 13-án a keleti zóna népi rendőrsége fallal elválasztotta Nyugat és Kelet Berlint. Ötödik ige hirdetés : 1961. szeptember 2. Wir sind doch Brüder! 58. o.

¹⁷ Otto Dibelius: Ein Christ ist immer im Dienst. 163. o. A *Der Tag* című lap megfelelő cikkét nem olvastam, mert az illető újság 1927-es évének számait tudtam elolvasni!

körök reakciói ezen a területen messze felülmúlták a szovjetekét olyan mértékű gyűlöletet közvetítettek. Ilyen gyűlölet ott szokott megjelenni, ahol az ellenfeleknek érvelés helyett már csak emocionális gyalázkodásra futja.

Dibelius legnagyobb érdeme az volt, hogy megőrizte a Német Evangélikus Egyház egységét, és élete végéig Németország egységéért szállt síkra. Lelki-szellemi végrendeletében egyszerre szólalt meg a nagy evangélikus egyházfejedelem és a nagy német patrióta egyházára és népére is gondolva: „ Arra kérem egyházamat, hogy soha ne engedje magát gettóba szorítani, hanem mindig tudja azt, hogy népünk egész életéért felelős. Azonban a legteljesebb komolysággal arra kérem, hogy soha ne adja át magát e világ erőinek hatalmába. Kérem az Istent, hogy egyházát mindig tegye szabaddá attól a kísértéstől, hogy soha ne engedje be saját körébe az agitáció és propaganda lelkét, amely ajtaja előtt garázdálkodik. Isten az Ő gyermekeinek az erő, a szeretet és fegyelem lelkét adta, nem azt a lelket, amely újságcikkekben mások ellen küzd, és amely véleménykülönbségeket személyes támadásokra szóló indítékként fog fel. Meg van írva: Nem tudjátok, mely Lélek gyermekei vagytok?!”¹⁸

2/ Alexander Iszajevics Szolzsenicin orosz-ortodox hívő, orosz patrióta

[1918-2008]

A másik személy, akitől sokat tanulhatunk a Nobel díjas orosz író *Alexander Iszajevics Szolzsenicin*, a nagy orosz ortodox keresztyén és orosz patrióta. Magyarországon igazi egyértelmű megbecsülést lényegében csak az elmúlt esztendő végén kapott, amikor kiállítással emlékeztek meg róla a Terror Háza múzeumban. Ez a kiállítás még rövid ideig látogatható. Jómagam kétszer láttam. A két kiállítás között hat könyvét vettem meg, hármat részletesen tanulmányoztam, a többit részben. *Életének és életművének megértéséhez az egyik legfontosabb adat az, hogy egy Sztálint bíráló levele miatt 1945 és 1956 között összesen tizenegy évet töltött munkatáborokba, többek között a Gulagnak nevezett szigetvilágban. A másik fontos adat az, hogy a nyugati világ egy időben kiemelkedő módon figyelt rá, műveire és sorsára.* Ennek két legnagyobb jele, az 1970-ben éppen nyugati ösztönzéssel kapott Nobel

¹⁸ Das Kirchliche Testament von Bischof D.Dr. Dibelius. = *Kirchliches Jahrbuch* 1960. 87. évf. 1960. 48. o.

díja, illetve az a tény, hogy 1973 és 1994 között amerikai emigrációban élt a kanadai határ mellett, egy kisváros erdőszéli házában.

A SZU-ból történő kiutasítását követően a legdrámaibb felismerése az ún. szabad világgal kapcsolatosan született. Ez pedig az volt, hogy ez a világ bizonyos mértékadó személyiségeiben, és az ő tanítványaikban olyan mértékben kötötte meg a maga kompromisszumait a baloldali diktatúrával, amely Szolzsenyicin szerint halálos veszélyt hordoz az amerikai és nyugati világ, de rajtuk keresztül az egész világ számára. Az a tény, hogy az ún. művelt nyugat többségében – elsősorban politikusok, diplomáták, szlavisztikával foglalkozók– és az ő követőik a baloldali diktatúrát jóval ártalmatlanabbnak mutatták be, mint a jobboldali diktatúrát, végzetes tévedésnek bizonyult, főleg a baloldali diktatúrában élő népek számára. A nyugati világ ilyen irányú hangadói sodorták válságba a saját világukat, és további szenvedéseket okoztak a kommunista diktatúra kárvallottainak. Bizonyos keresztyén körök és egyházi világszervezetek felelőssége is tetten érhető ezekben a negatív folyamatokban. Szolzsenyicin így fogalmazta a nyugat válságát: „... a legfőbb ok világosan a kommunizmus valódi természetét illető hatvan évig tartó makacs vakságban rejlik.”¹⁹

Szolzszenyicin két nagy tévedésre vezeti vissza a nyugatnak ezt a „makacs vakságát”. Az egyik annak tagadása, fel nem ismerése, hogy *a kommunizmus radikálisan ellenséges minden emberrel, lényegében az egész emberiséggel*. Csak a saját klientúráját tűri meg, azt is egyre csökkenő létszámban, nem volt, és nincs ma sem olyan kommunista ország, amely ne csökkentette vagy csökkentené önmagát sokszor brutális belső harcok árán. A másik nagy tévedése a nyugatnak Szolzsenyicin szerint az, hogy *a kommunizmust, mint halálos betegséget Oroszországgal identifkálja*. Tehát, ha kommunizmus, ha SZU, akkor Oroszország!²⁰

Ez utóbbi állítás két oldalról is mélyen sértette Szolzsenyicint, hiszen az állítás nem kevesebbet tartalmazott, mint azt, hogy Oroszországnak nincsenek keresztyén gyökerei, tehát szőröstül-bőröstül kommunista, másrészt azt, hogy Oroszország népének nincs önálló nemzetiségi tudata, csak internacionalista tudata van.

Szolzszenyicin sokszor és sokféle módon illetve mély kritikával azokat a nyugati és egyéb megszólalásokat, amelyek letagadták a keresztyén gyökereket, és kétségbe vonták

¹⁹ Aleksandr I. Solzhenitsyn : Two Fallacies About Communism. In. The mortal danger . How Misconceptions About Russia Imperil America. Second edition. Harper Colophon Books. 1981. 1. o.

²⁰ A Szovjetunió 15 tagköztársasága 1956 és 1991 között: Oroszországi SZSZSZK, Ukrán, Belorusz Törkmén, Üzbég, Tadzsik, Azerbajdzsáni SZSZK, Grúz, Örmény, Kazah, Kirgiz, Észt, Lett, Litván és Moldáv SZSZK..

Oroszország népének saját patriotizmusát, nemzettudatát. Két példa erre: a keresztyén gyökerek teljes figyelmen kívül hagyását többek között egy alapműnek számító amerikai munka alapján mutatta be. Richard Pipes a mű szerzője orosz illetve szovjet szakértőnek számított, sokat és gyakran beszélt, írt, előadott erről a témáról.²¹ Szolzsenyicin a következőképpen írt Pipes könyvének a keresztyén gyökerekre illetve szinte teljes hallgatásáról: „Pipes egyetlen fejezetet szentel magának az egyháznak, amelyet csupán civil intézménynek lát, és a szovjet ateista propaganda szellemében tárgyal. Ez a nép és ez az ország úgy van bemutatva, mint amely lelkileg elmaradott, és amelyet paraszttól a cárig kizárólag nyers anyagi érdekek motiválnak.”²² Az orosz ortodoxia igazi bemutatásával pedig teljesen adós maradt az amerikai szerző.

Ami az önálló hazafias érzésekkel is bíró orosz patriotizmust és nemzettudatot illette, itt Szolzsenyicin azt sérelmezte, hogy *elsősorban nyugaton az Oroszország és SZU kifejezésekkel pongyolán és pontatlanul bánnak. Ráadásul olyan módon használják a két kifejezést, hogy abból az süil ki, hogy minden, ami rossz azért Oroszország a felelős, és ami pedig jó az kizárólag a SZU érdeme!* Ilyen szalagcímekre utalt: „Orosz tankok Prágában!”; „Orosz imperializmus”; „Soha ne bízz az oroszokba!”, és a másik oldalon „A világűrben elért szovjet eredmények”; „A szovjet balett sikerei”; „A világhírű szovjet zeneszerzők” stb. Szolzsenyicin így figyelmeztet erre a tévedésre: „Oroszország úgy viszonyul a SZU-hoz, mint az ember az őt megfertőző betegséghez. Elvégre, nem azonosítjuk az embert a betegségével; nem a betegség nevével utalunk rá, vagy átkozzuk őt miatta.”²³

Ezen a ponton kell utalnunk magának Szolzsenyicinnek a keresztyén hitére illetve mély orosz patriotizmusára. Soha nem rejtette véka alá egyiket sem. Mások is észrevették rajta mind a kettőt. Egy megrendítő példa erre *Martti Simojoki finn érsek-püspök nyilatkozata*, amelyet Szolzsenyicin 1974. február 13-án történő kiutasítását követően egy püspöki konferencia megnyitása alkalmából tett. Ordass Lajos magyar evangélikus hitvalló püspök jegyezte fel Naplójába Szimojoki mondatait, amelyek egy norvég egyházi lapban jelentek meg.²⁴ A finn

²¹ L. többek között: Richard Pipes: *Russia under the Old Regime*. New York: Charles Scribner's Sons. 1974; *A Concise History of the Russian Revolution*. Knopf Doubleday Publishing Group. New York, 2011.

²² Aleksandr I. Solzhenitsyn : *Ignorance through Scholarship*. In. *The mortal danger . How Misconceptions About Russia Imperil America*. Second edition. Harper Colophon Books. 1981. 10. o.

²³ Aleksandr I. Solzhenitsyn : *Russia and the USSR..* In. *The mortal danger . How Misconceptions About Russia Imperil America*. Second edition. Harper Colophon Books. 1981. 3. o.

²⁴ Ordass Napló 1974. április 26. Péntek. 93.o.

érsek többek között a következőket mondta: „Erről az íróról nekem nem kellene szólnom, ha ő nem tett volna nyilvánosan vallást keresztyén hitéről és nem emelt volna szót az országban élő keresztyén hívők érdekében. – Nekünk nem áll módunkban a kiutasításhoz vezető okokat fölülvizsgálnunk, vagy megítélnünk, de a történelem tanításából és a tapasztalatból annyit jól tudunk, hogy azok, akiket keresztre hurcoltak, végül mindig is győztesnek bizonyultak, azok pedig, akik a keresztre feszítést végrehajtották, azok a történelem ítélete elé kerülnek.”²⁵

Ordass Lajos püspökünk nagyon örült Simojoki „bátor, férfias” nyilatkozatának.

Egy másik bizonyítéka Szolzsenyicin keresztyén elkötelezettségének a napokban került elő, éspedig az általam használt német *Lozung* [Bibliaolvasó Útmutató], február 20-i, csütörtöki számában. Az aznapra szóló, a kisigékhez illetve kijelölt textusokhoz fűzött ima, Szolzsenyicin imája. Egyszerre fedezhetőek fel benne, az ortodoxiára nagyon jellemző, a misztikum világát is felvillantó mély kegyesség, és ugyanakkor mégis egyszerű gyermeki hit. „Olyan szívesen élek Veled Uram! Amikor a Lelkem meggyengül, és már semmit nem ért, amikor már a legbölcsebbek sem pillantanak ki a felszínen túlra, akkor adod nekem jelenléted szikrázó bizonyosságát, és gondoskodsz arról, hogy ne záródjon el minden jóhoz vezető út.”²⁶

Még egyszer nagyon röviden Szolzsenyicin orosz patriotizmusáról. Fizikai fájdalmat érzett, amikor hazájáról Oroszországról, és annak népéről téves, vagy szándékosan meghamisított dolgokat olvasott vagy hallott. Hazája és népe nevében keményen odaszólt, amikor olyan dolgokról értesült, hogy bizonyos körök Oroszország történetét csupán Rettenetes Iván [1530-1584] és Nagy Péter [1672-1725] cárok uralmának negatív oldalaival azonosították, az orosz népet pedig a maga egészében pusztán a szutykosság, a tudatlanság, a fanatikus gonoszság iskolapéldáiként kívánták látni és láttatni.

Ezen a háttéren értékelve Alexander Szolzsenyicin személyét és munkásságát, a baloldali, kommunista diktatúrát a maga teljességében – elítélő kijelentéseit, és az ehhez csatlakozó cselekedetbeli, magatartásbeli megnyilvánulásait nyugodtan kijelenthetjük, hogy sem a kommunizmust felszínesen ábrázoló nyugati, sem a kommunizmushoz, illetve annak privilégiumaihoz utolsó leheletükig ragaszkodó kommunista-barát köröknek nem volt igazuk a maguk Szolzsenyicint kritizáló nyilatkozataival.

²⁵ Uo.

²⁶ Die Losungen 2014. Gottes Wort für jeden Tag. Aufgabe 284. 2014.- február 20. Csütörtök. 27. o.

Zárógondolatok:

A Kommunista Diktatúra által elkövetett bűnöket a Strassbourgi Európa Tanács Parlamenti közgyűlésének 1481/2006.sz. határozata 2006. január 25-én elítélte.²⁷ Ezzel papíron lényegében megszűnt az addig alkalmazott kettősség a náci és kommunista totalitárius rezsimek rémtettei tekintetében. A gyakorlatban azonban ezen a téren még nagyon sok a tennivaló. A keresztyén egyházak a maguk részéről azzal járulhatnak hozzá a kettősség megszüntetéséhez, ha saját egyházi lehetőségeikkel folytatólagosan részt vesznek a tisztázás munkájában, a kölcsönös kiengesztelődés elősegítésének szándékával. A magyar evangélikus Ordass Lajos, a német evangélikus Otto Dibelius püspökök, és hazafiak, az orosz ortodox hívó és patrióta Alexander Szolzsenicin és mások mindkét diktatúra ellen felemelték a szavukat, emellett gyakorlati módon is, cselekedeteikkel és egész magatartásukkal szembeszálltak azokkal. Az áldozatok emlékét sértik mindazok, akik ilyen-olyan megfontolásokból, számháborúval, vagy egyéb megfontolásokkal operálva akarják egyik vagy másik fél áldozatait a másik fél fölé emelni, ezen keresztül egyik vagy másik fél szenvedéseit kisebbíteni.

A keresztyének tudják, hogy az ezekben a kérdésekben feltett kérdéseink és válaszaink csak egy utolsó ítéletet követően kapják meg a maguk végső válaszait. Addig marad a NAGY EMLÉKEZÉSEN tájékozódó, ezen átszűrt emberi, történelmi, egyháztörténelmi, tehát személyes és kollektív vissza, magunk köré, és előre-tekintésünk.

Az előadást írta és elmondta dr. Böröcz Enikő egyháztörténész/levéltáros

Budapest, 2014. február 23-a.

²⁷ A határozat magyar nyelvű szövegét l. többek között: Megemlékezés a kommunizmus áldozatának emlékművénél. Október 23. nem gyásznappal. =Csömöri Hírmondó XVI. évf. 12. sz. 2008. November. 4-5 o.